

URRATS BERRIAK LEXIKOLOGIA ALORREAN

Euskaltzaindiak, *Orotariko Euskal Hiztegia* eta *Hiztegi Baturako* azken zerrenda argitaratu ondoren, duela urtebete definiziozko *HIZTEGIA* jendearen esku jartzea urrats garrantzitsua izan da euskarako hiztegi-gintza alorrean lanean ari garenontzat. Hain zuzen ere, Euskaltzaindiaren hiztegi horretan terminoen adierak zehaztu eta erabilerak egokiro taxutzen direlako. Aukera paregabea eskaini zaigu zalantzak argitzeko eta Euskaltzaindiaren proposamenen arabera gure hiztegiak berrizatzeko.

Euskaltzaindiak emandako lehen urrats horrek eta bide horretatik emateko asmotan dituen gainerako urratsek euskal terminoen eremu semantikoak eta erabilerak egokiro zehazteaz gainera, abagune berriak eskainiko dizkigute lexikologia alorrean lanean dihardugunoi.

"Bostak Bat" Taldeko kideok hiztegi guztietan ahalegindu izan gara Euskaltzaindiak argitaratzen zituen zerrendetako bi-deetatik ibiltzen. Hori dela eta, ipini izan ditugu letra etzanez Euskaltzaindiak euskara baturako onartutako terminoak.

Izan ere, erabat desberdina delako Euskaltzaindiak gure esku zerrenda hutsak jartzea edota egokiro tratatutako material zehatza definiziozko hiztegi-gintza kontsultatu ahal izatea. Euskaltzaindiaren definiziozko hiztegiak ikuspegi berria ireki digu, alor horretan lanean ari garenoi. Urrats horrek lehen itzuliko hitz guztiak -hitzik erabilienak- definiturik eskaintzeaz gainera, zerrenda hutsean agertzen ez ziren adibideak, ñabardurak eta zehaztapenak gure esku jartzea ere ekarri zuen.

Era berean, gertakari horrek BOSTAK BAT taldeko kideoi gure definiziozko hiztegiak egokitu beharra sortu digu. Orain dela bi urte *Euskal Hiztegia* (Adorez 13) argitaratu genuenean, izugarriko ahalegina egin genuen definizio, adibide, sinonimo, antonimo eta gainerako atal guztiak Euskaltzaindiak gure esku jarritako moldeetara egokitzen. Orain beste urrats bat burutu beharrean izan gara.

Jakina da, Euskaltzaindiak bigarren itzulia amaitu zuenean, itzel ugaritu zela euskara batuko hitzen eremua. Hain zuzen ere, 27.000 termino inguru izatetik 40.000 termino inguru izateraino. Horrela, ate berriak irekitzen zitzaizkigun hiztegitintzan ari ginenoi, egindako lana berraztertu eta egokiro eguneratzeko.

Aurrerapauso horrek bultzatuta ekin genion aspalditik berriztatzeko asmotan genituen bi hiztegi aztertu eta eguneratzeari. Hari-harira zetorkigun, gainera, aurten (2013) betetzen baita hiztegitintzan hasi gineneko 30. urtemuga. Gure ibillbide luze horren isla izango zen zerbait eskaini nahi genion euskaldun herritarrei. Horregatik argitaratu gura izan ditugu eguneratuta *Sinonimoen Hiztegia*. *Antonimoduna* (Adorez 14) eta *Es-kola Hiztegia*. *Irudiduna* (Adorez 15).

Garaian garaikoa baita, hiztegiok teknologia berriek ematen dizkiguten erraztasunak eta euskal lexikologian gertatutako urratsek eskainitako argitasunak elkar lotuz burutzea.

- Euskaltzaindiaren baturako arauak betez.
- Batuaren eta euskalkien artean zubiak eraikiz.
- Idaztean sortzen diren zenbait zalantza argituz.

KARMEL aldizkari honek eskaintzen didan abaguneaz baliaturik, labetik atera berri ditugun bi hiztegi horien berri zehatzak eskaini nahi dizkizuet.

1. Hiztegien ezaugarri orokorrak:

Aurreko lerroetan aipatu dudan bezala, hemen aurkezten ditugun hiztegi bi hauek Euskaltzaindiak urratutako bide be-

riak kontuan izanik eguneratuak izan dira. Hori dela eta, aurrera jo aurretik, orokorrean dituzten ezaugarri nagusiak jarri nahi dizkizuet ispilu batean bezala aurrez aurre:

- 1.1 Euskaltzaindiak euskara baturako emandako arau guztiak zehatz beteta burutu izan dira.
- 1.2 Euskaltzaindiak baturako onartutako terminoak letra etzanez eskaintzen dira erabiltzaileak berehala ezagutuz.
- 1.3 Euskaltzaindiak euskalki marka erantsiz eskaintako termino eta esamolde guztiei egin zaie berariaz lekua.
- 1.4 Euskaltzaindiak ortografia alorrean emandako araei eta proposatutako bideei jarraitu gatzaizkie oso-osoan.
- 1.5 Aparteko ahalegina egin da hiztegi biak era didaktikoan eta erabilgarrian argitaratzeko.
- 1.6 Hiztegi terminoen tratamendu zehatza, ezaugarri guztiak laburbilduz prestatu, eta zuei eskaintzen dizkizuegun Ezaugarri Nagusien koadroan jaso da.

2. Hiztegi bakoitzaren aurkezpena:

Aipatutako hiztegiok, batetik, *Sinonimoen Hiztegia*. *Antonimoduna* eta, bestetik, *Eskola Hiztegia*. *Irudiduna*. *Oinarritzkoa*, orokorki aurkeztu, eta dituzten berrikuntzen nahiz ezaugarrien berri eman ondoren, ezinbestekoa dugu hiztegi bakoitzaren aurkezpen zehatzagoa egitea, bakoitzak bere-bereak dituen ezaugarri eta zertzeladak aurrez aurre jarritz. Horretarako, hiztegi horien aurkezpen orrietan adierazia dakart hona, hango zehaztasun nagusiak bertora aldatuz.

2.1 Sinonimoen Hiztegia. Antonimoduna

BOSTAK BAT taldearen lan-ibilbidean aparteko lekua izan dute sinonimoen hiztegiek. Egin-eginean ere, gure lan oparoaren abiapuntua *Sinonimoen hiztegia* izan zen orain dela 30 ur-

te (1983). Ordutik hona era desberdineko hiru hiztegi argitaratu ditugu alor honetan.

Orain erabiltzaileen esku jartzen dugun hiztegi hau, esan den bezala, Euskaltzaindiak azken urteotan hartutako erabaki guztiak aplikatuz eta bildutako aberastasunak jasoz taxutua izan da. Honela gogoratu nahi izan dugu orain dela 30 urte argitaratu genuen lehen hiztegi hura. Azalean orduko itxura –berriztatua, noski- gorde nahi izan dugu begi handi ireki biak atxikiz.

Hiztegi hau (Adorez-14, 2013) prestatzeko sinonimoen gure bigarren argitalpena (Adorez-3, 1988) hartu dugu oinarritzat, hots, 18.000 sarrera zituena. Ahozko testuetatik nahiz idatzietatik –batez ere Euskaltzaindiak gure esku jarritako iturri oparoe-tatik- gehiketak jasoz, 30.000 sarrera inguruko liburukia atondu dugu, formatu erabilgarriagoan eskainiz.

Sinonimo-antonimoen baso nahasi zabalean, azterketa teo-rikoak baztertuz, honakoak izan ditzakegu gogoan hartzekoak:

- 2.1.1. Baditugu euskaraz sinonimo hutsak diren zenbait termino: *azeria/lukia, aitaita/aitona, amama/amona...*
- 2.1.2. Zenbait terminok, alor batean sinonimoak izan arren beste alorren batean, euskalkien edota erabileraren eraginez, adiera berriren bat hartu dute: *aditu/ulertu; dolutu (damutu/ garbaitu) edota dolutu (atsekabetu, nahigabetu)...*
- 2.1.3. Badira adiera oso hurbilekoa duten terminoak ere. Hauek, jakina, guztiz sinonimoak izan ez arren, euskara aberasteko bide gertatzen zaizkigu: *dardaratu/eragin, astindu...*
- 2.1.4. Hainbat sinonimok jatorri bera izan arren, erabileraren ondorioz itxura galtzerainoko aldaketa jasan dute. Honelako asko baztertzekotzat jo ditu Euskaltzaindiak, ez erabiltzeko gomendatuz. Honelako hitzei **e**. [-erabili-] erantsi diegu alboko hitza erabili behar dela aditzera emateko: **aba**: e. **aita**; **ifernu**: e. **infernu**; **edukin**: e. **eduki**...

2.1.5. Beste zenbait termino, inoiz erabili izan diren arren, dagoeneko baztertutzat jotzekoak dira. Honelako kasuetan bizerik dirautenak erabiltzea gomendatzen da. Termino hauei **ik.** [-ikusi-] erantsi diegu alboko terminoa erabiltzea gomendatuz: **gabiko**: *ik. azao, sorta*; **baranda**: *ik. galeria, balkoi*; **barauts**: *ik. lerre*;...

2.1.6. Era berean, badira euskalkien eremuan hainbateko erabileraz izan arren, erabilera askoz zabalagoko sinonimoak dituztenak. Halakoei Euskaltzaindiak bere **euskara batuko** zerrendetan **b.** (-hobetsi-) erantsi izan die. Guk inolako markarik gabe jaso ditugu errenkadan lehentasuna emanez: **baliente**: *ausart, suhar, adoretzu*; **ilbeltz**: *urtarril, ingurugiro*: *ingurumen* eta abar.

2.1.7. Terminoen aurkezpenari dagokionez, Euskaltzaindiak baturako onartutakoak **letra etzanez** jasotzen dira.

2.1.8. Antonimoak ezkerrean [*] dutela jartzen dira sinonimoengandik egoki bereizita.

Laburpena: hiztegi hau aparteko baliabide izango du edonork aurrerantzean:

- 1) Euskaltzaindiak onartutako nahiz baztertutako terminoen berri zehatza eskaintzen duelako.
- 2) Norberaren euskalkitik beste euskalkietara edo euskara batura jauzi egiteko bidea ematen duelako.
- 3) Euskaraz, ahoz nahiz idatziz jardutean, terminoen errepikapenak baztertu, eta euskara aberatsa erabiltzeko lagungarri delako.

2.2. Eskola Hiztegia. Irudiduna. Oinarrizkoa

“BOSTAK BAT” taldeak -30 urteko historiari so eginik- *Sinonimoen Hiztegiak* (Adorez-1, 1983) izandako arrakasta kontuan izanda, euskarako definiziozko hiztegiak egiteari ekin zion. Lehena, aparteko arrakasta jaso zuen *Euskararako Hiztegia* (Ado-

rez 2, 1986) izan zen. Geroago, bide beretik aurrera eginez etorri ziren *Euskararako Hiztegia. Oinarritzkoa* (Adorez 4, 1990), *Eskola Hiztegia. Irudiduna* (Adorez 5, 1991) *Europa Hiztegia. Eskola Berrikoa* (Adorez 6, 1993), *Eskola Hiztegia. Irudiduna* (Adorez 5*, 2005) eta *Euskal Hiztegia* (Adorez 12, 2011).

Hemen aipatzen dugun *Eskola Hiztegia. Irudiduna. Oinarritzkoa* deritzanak (Adorez 15, 2013) bi bertsio izan ditu aurretik. Bigarrena (2005ekoa) Euskaltzaindiak argitaratu berri zuen euskara batuko zerrendaren arabera taxutua izan zen. Definizioak eta gainerakoak euskara batuan eskaini zituen. Hori dela eta, ordutik hona urte asko igaro diren arren, gaur-gaurko hiztegia izaten jarraitzen du, euskarazko oinarritzko terminoak kontuan hartuz egin zelako.

Orain, Euskaltzaindiak bere *Hiztegi Batua* eta definiziozko *Hiztegia* argitaratu ondoren, egoera berrira egokitu ondoren zeharo eguneratua izan da. Baliabide informatiko berriek asko lagundu digute lan horretan, batez ere irudiei dagokienetan.

Laburbilduz honako EZAUGARRIOK nabarmenduko nituzke:

- 2.2.1. Kendu egin dira Euskaltzaindiak baturako onartu ez dituen sarrerak, bakarren bat izan ezik.
- 2.2.2. Hainbat termino eta esaldi berri gehitu dira. Adierak eta adibideak ere ugariagoak eta egokiagoak dirateke.
- 2.2.3. Terminoak beraien ezaugarri zehatzak (*iz. / izond. / izlag. / ad. / esap...*) ondoan dituztela aurkezten dira. Era berean honela dator edukia: a) sarrerak **letra beltzez**; b) definizioak **letra normalez**; c) adibideak **letra etzanez**.
- 2.2.4. Zientzia alorreko terminoen kasuan, eremuei dagozkien laburdurak erantsi zaizkie: **bagina:** (Anat.); **baia:** (Bot.); **balada:** (Lit.); **balea:** (Zool.)...
- 2.2.5. Sinonimoak eta antonimoak beren-beregi aztertu dira eta erraz aurkitzeko alboan **Sin.** edota **Ant.** laburdurak jarri zaiz-

kie. Horrela, terminoen inguru semantikoa taxutzeko eta esanahia argitzeko bide gertatzen dira,

2.2.6. Ahalegin berezia nabari daiteke irudi-alorrean:

2.2.6.1. *Euskararako Hiztegia* erabilitako irudi sortak berreskuratu, eta hiztegi honetara ekarri dira, kolorezko 30 orrialdetan eskainiz. Horietan, 600 termino inguru jasotzen dira.

2.2.6.2. *Europa Hiztegia* (1993) eta *Eskola Hiztegia* (2005) ageri diren zenbait irudi ere jaso dira, termino bakoitzaren ondoan eskainiz.

2.2.6.3. Berrikuntzarik handiena, alabaina, Juan Mari Arriabalaga jaunak prestatutako irudi sorta dugu, ezen aparteko aukera ematen baitigute Euskal Herri osoko hainbat eraikin eta kultura-gune ezagutzeko.

2.2.7 Beren-beregi bildu dira Euskaltzaindiak bere *Euskara Batura* liburuan eta *Hiztegia* jasotzen dituen euskalkien eremuko lehen itzuliko termino guztiak; baita Iparraldeko ikas-toletarako prestatutako ‘*Ikasgelako lexikoa*’ liburuko terminoak ere.

2.2.8. Terminoen maiztasun-datuak ere batzen dira. Horrela, *Eskola Hiztegia* lehendik markaturik genituen terminoei eutsiz, beste zenbait terminori ere ezarri zaizkie [*] edo [**].

2.2.9. Aditz-jokoa hiztegi modura erraz kontsultatzeko eran jasotzen da. Aditz batuari bizkaierako formak erantsi zaizkio. Beste kolore bateko paperean bizkaierazko formei batukoak gehitu zaizkie, erkatzeko bidea eskainiz.

2.2.10. Azkenik, badu oso erraz kontsultatzeko gramatika txiki bat ere.

Azkenik, oinarrizko hiztegia ere bada. Eskola mundurako baliabide egoki eta zabala. Egin-eginean ere, hiztegi bakarrean eskaintzen zaizkigu definizioak, adibideak, sinonimoak, anto-

nimoak, irudiak, deklinabideak, aditz joko osoa. Eta guztia, Euskaltzaindiak baturantz emandako urratsak zehazki betez eta islatuz.

ADOREZ bildumako hiztegegileon ustez, baliabide eta lana-bes apartak izango ditu hiztegi bi hauek euskaran sakondu gura duen edonork ezen, ardura handiz eta tratamendu egokia erabiliz prestatutako hiztegiak baitira. Euskara batuari lehentasuna eman diogun arren, euskalkien eremuko termino erabilienei berariaz egin diegu lekua.

Bestalde, aurreko argitalpenean esaten genuenaren haritik, haur eta gazteen ingurumen osoa izan dugu gogoan, hots, familia, eskola, auzoa, lagunartea, komunikabideak, internet... Eremu horietan erabili ohi diren berbarik beharrezkoenei eta maiztasunik handienekoei lekua egiten ahalegindu gara, beti ere, aipatu dugun euskararen oinarrizko hizkuntza baliabideen azterketak eskainitako datuak aurrez aurre izanik.

Patxi Uribarren Leturiaga

EZAUGARRI NAGUSIAK

<i>letra etzanez</i> : Euskara batuko hitzak.	<i>ababor, abadia, abadesa, abagune...</i>
"h.": ondokoa hobetsi da	<i>pantxa: 1 (h. xafla). 2 (h. lisaburdina); portzentaje: (h. ehuneko)</i>
"e.": ondokoa erabili behar da.	<i>abarrots: e. harrabots; abatetxe: e. abade(-)etxe...</i>
"ikus/ik.": ondokoa gomendatzen da.	<i>agor: 3 ikus lehor; ahuldura: 2 ikus ahulezia; aldakuntza: ikus aldaketa; landatu: 3 ikus birlandatu</i>
/ : nahiz bata nahiz bestea	<i>ahobero/aho-bero, burugogor/buru-gogor, mihigaiztu/mihi-gaiztu</i>
- : beti marraz idazten da	<i>aditz-izen, aita-ama, apain-mahai, arin-arin, bat-batean</i>
(-) : marraz lotuta nahiz bereizita	<i>abade(-etxe): abade-etxe / abade etxe</i>
Sin. = Sinonimoak (parekideak)	<i>aitona:** iz. gurasoen aita: aitak haserre egitean, aitona haurraren babesleku. Sin. Aitaita, aitaiaun, aitatxi...</i>
Ant./* = Antonimoak (aurkakoak)	<i>aitzjin: 1..... Sin. Aurre. Ant. Atze, gibel. 2..... Sin. Aurrean. Ant. Atzean</i>
1/2/3/4: = adicra ezberdinak	<i>adiskide:** iz. 1 lagun on eta maitatua: adiskide handia; adiskide kutuna; adiskide mina. Sin. Gogaide, lagun. Ant. Etsai, arerio. 2 zenbait tokitan senargaia zein emaztegaia: maite dut bihotzeko nire adiskidea.</i>
da/du; zaio/dio: aditzen komuntadura	<i>ekarri: du; joan: da; abisatu: du/dio; ahantzi: da/du/zaio</i>
Gramatika alorreko laburdurak:	<i>iz. (izena), izond. (izenondoa: kasu atzizkirik gabeko adjektiboa), izlag. (izenlaguna: kasu atzizkia duen adjektiboa), ad. (aditza), adond. (aditzondoa: kasu atzizkirik gabeko adberbioa), adlag. (adizlaguna: kasu atzizkia duen adberbioa); esap. (esapidca); interj. (interjekzioa); konp. (konposatuak); h. e. (hitz elkarketa); konj. (konjuntzioa); Haur. (haur-hizkera); Irud. (Irudizkoa); Lag. (lagunartekoa); pl. (plurala).</i>
** : jakin beharreko hitza.	<i>adin:**; adiskide:**; aita:**; aitaita:**</i>
* : erabilera handiko hitza.	<i>abere:*; aberri:*; abeslari:*; abendu:*</i>

